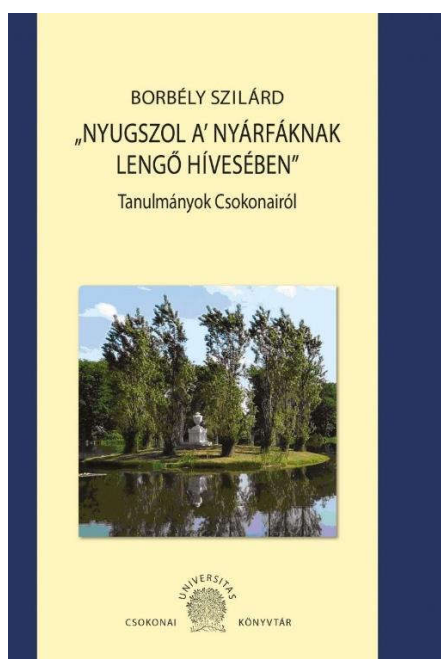

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/1/143-147>

Borbély Szilárd posztumusz Csokonai-könyvéről

Borbély Szilárd: „*Nyugszol a' nyárfáknak lengő hívesében*”

Tanulmányok Csokonairól, Csokonai Könyvtár 62. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, Déri Múzeum, 2023.

Recenziót írni két esetben nehezebb az átlagosnál. Az egyik eset, amikor pályakezdő szerző kötetéről kell írni, mert ilyenkor nehéz eldönteni, hogy a szerző bizonyos merész kijelentéseit mennyire gondolta komolyan; túlzó magabiztosságnak vagy ifjonti hibának kell-e tekintenünk az ilyeneket – a szerző pályájának későbbi szakasza adhat erre választ, melyből kiderülhet, hogy idővel túllépett ezeken, vagy esetleg éppen erre alapozta további eredményeit. A másik eset,

amikor posztumusz kötetéről kell recenziót írni, olyanról, amely nincs véglegesen lezárva és a szerző által sajtó alá rendezve. Mert itt is felmerül a kérdés: mit mennyire gondolt komolyan a szerző. Egyes leírt ötletek vajon benne maradtak volna a véglegesre csiszolt munkában, vagy módosultak, átíródtak volna. S itt annak tudatában kell a recenzensnek írnia, hogy erre a kérdésre sohasem derülhet ki a válasz.

Ugyanakkor nagyon érdekes is minden posztumusz kötet. A lezáratlanság, a készre dolgozottság hiánya miatt úgy érzi az olvasó, hogy egy kicsit belát a kulisszák mögé. Kevés érdekesebb dolog van annál, mint beleolvasni egy félkész kéziratba, mert ez rendkívüli intimitást alakít ki a szerzővel. Minden lezáratlan kéziratnál ott érezzük a szerző jelenlétét.

Borbély Szilárd kötete természetesen nem félkész állapotú, hiszen habilitációs disszertációként adta le 2013-ban, de természetéből adódóan az opponensi véleményeket s a további kutatási eredményeket feldolgozva tovább írta volna a szerző, mely munkának végső célja egy Csokonai-monográfia lett volna. De a szöveg számtalan pontján érezhetőek a lezáratlanság, a félbehagyottság vagy az összegző rendszerezettség hiányának a jelei. Csak egyetlen

példát említve meg: a 45. oldalon kezdődő, két és fél oldalas, *A város építészeti képe* című fejezet néhány bevezető mondat után egyáltalán nem Debrecen építészeti képéről szól.

A szöveg csiszolatlansága egészen különös viszonyt létesít a szerző és az olvasó között. Többször megfigyelhető a kötetben, hogy Borbély Szilárd egy-egy információt több helyen is leírt – látjuk magunk előtt, ahogy ide is, oda is beilleszti, a végső helyét keresvén, hogy a többi helyről később majd kitörölje, vagy átfogalmazza. A kötet több pontján is érzékelhető a bőbeszédűség, a mondatok láncszemszerűen, nagy tartalmi átfedéssel követik egymást, érezhetjük, ahogy lépésről lépésre formálódik a gondolatmenet, mely jelen esetben úgy is maradt, nem szerkesztette a szöveget sűrűbbé, feszesebbé a szerző. Elmaradt a szöveggel való „szöszölés”, mely oly jellemző volt rá.

A kötet szövege tehát kialakít egy furcsa intimitást szerző és olvasó között. Talán joggal mondhatjuk, hogy Borbély Szilárd szövegeinek rend szerint ez a sorsa, sajnos. A szépíró Borbély szövegei mögött gyakran ott látjuk az életrajzi tragédiát, s most, mint valami meg nem szűnő átok, jelen kötet olvasása közben is odafurakodik a tragikus életrajzi olvasat. A kötet több pontján, de különösen a második felében a szerző Csokonai kapcsán sokat foglalkozik a halállal, a halálra való felkészüléssel, a halálnak az életútban betöltött szerepével, s a halál után létrejövő arcképekkel.

Ha ez nem posztumusz kötet lenne, nem tulajdonítanánk ennek önmagán túl több jelentést.

Borbély Szilárd kötete a 2010-es évek legelején készült, éppen úgy, mint a Csokonai-szakirodalom másik két jelentős közelmúltbeli teljesítménye, Debreczeni Attilától a kritikai kiadás pótkötete¹ és Szilágyi Márton monográfiája.² Borbély kötete is hasonló céllal készült, egy Csokonai-monográfia előmunkálata, jelen készülségi fokán tanulmánykötetnek nevezhető. Három nagy egységre tagolódik, melyek között meglepően nagy különbséget figyelhetünk meg. Ez a kutatási módszerekben és elbeszélésmódban megmutatkozó különbözőség, noha a „félkésztség” jellemzője is lehetne, itt valójában tudatos döntés eredménye, erről a szerző szövegének első, *Előzetes megjegyzések* című részében olvashatunk (11–12. o.): „Az alábbi írások a narratíva-alkotás és a biografikus textualizálás kapcsolatát három tematikus csoport köré szervezve vizsgálják. Az első kettő az új narratíva-alkotás, vagyis a biográfia újírásának és általában a textualizálásnak lehetőségeit járja körül. Ezek a fejezetek a szélesebb, nem kifejezetten szakmai érdeklődésű közönséget kívánják megcélozni, ezért bibliográfiai utalások, hivatkozások nem terhelik meg a szöveget. Ezzel szemben a harmadik fejezet a szövegek értelmezésének hagyományos útjaihoz képest tesz kísérletet arra, hogy bevonva a korábban említett

módszertanok tanulságait, a szövegek jelentését tovább árnyaló olvasatok és értelmezések felé nyisson.”

Az első, legnagyobb terjedelmű és legegységesebb szövegrészben (*Város – család – karrier*) Csokonai Vitéz Mihály alig jelenik meg; itt Debrecenről, a város történetéről s a költő felmenőiről van szó. Borbély szövege tehát szokatlanul messziről közelít szűkebb témájához, de a szöveg lépten-nyomon bizonyítja, hogy szükség van erre a távlatra, hogy pontosabb képet kaphassunk Csokonairól, az őt körülvevő városról, s nem egyszer komoly félreértelmezéseket oszlat el a szöveg. Ugyanez jellemző Szilágyi Márton fentebb említett könyvére, s a két szöveg közötti hasonlóság abban is megragadható, hogy mind Szilágyi, mind Borbély könyvének jelen fejezete kifejezetten könnyen olvasható, nem csak a szakmai közönségnek szól. Sőt Borbély Szilárd könyve úgy indul, mint egy szociográfia; az elbeszélői módor, némelyik alcím (pl. *A barbély egy napja*), a narratíva a *Kiskunhalom* vagy a *Puszták népe* szövegét idézi föl.

A kötet második szövegegysége (*Házasság – udvarlás – szerelem*) a szerző fentebb idézett állításával nem teljesen összhangban, egyre inkább a szakmai hangnemet veszi föl, egyre inkább a filológus beszél. Itt a Lilla-szerelem a vizsgálat fő témája, ennek teljes átértelmezése, rámutatva arra, hogy a szóösszetétel mindkét eleme teljesen bizonytalan jelentésű. Vajda Julianna és Lilla

alakja között nyilvánvalóan van kapcsolat, de nem feleltethetők meg egymással, sőt ez a viszony időben változik; a Lilla-kötetben megalkott Lillának szinte csak névadója a szerelmes levelekben megszólított személy – de talán már itt is szerencsésebb nem személyről, hanem szerepről beszélünk. A Csokonai és Vajda Julianna közötti kapcsolat sem biztos, hogy szerelem volt, bármelyik részről vizsgáljuk, legalábbis egyértelmű filológiai adatokkal ez nem bizonyítható. Szokatlan módon a szerző ebben a részben az érveit általában éppen az adathiányra építi. A Lilla-szerelemről (nevezzük így) nagyon kevés autográf vagy hiteles kortárs szöveg maradt fenn. Az bizonyos, hogy a két fél között Bédi Jánosné Fábíán Julianna valamiféle közvetítő funkciót töltött be, rajta keresztül leveleztek. Borbély az ő alakját, szerepét vizsgálja. A szerző, bár óvatosan, de mégiscsak kimond olyan következtetéseket, melyeket csupán a filológiai adatok hiányára alapoz. A fentebb említett másik két Csokonai-kötet szerzői illet biztosan nem tennének. Ez természetesen nem értékítélet akar lenni, hanem a munkamódszerek között megmutatózó különbségre való rámutatás. Az utószóban (*Csokonai és a többiek*) Debreczeni Attila is felhívja a figyelmünket Borbély „különös szövegérzékenységére”, melynek köszönhetően „olyat látott meg egy-egy szövegben, amelyet más nem”; ez számos helyen tetten érhető a kötetben, de leginkább Fábíán Julianna körül hagyatkozik a szerző a megérzéseire,

melyeket tények csak kevéssé támasztanak alá, s ezt a habilitációs eljárás során alighanem szóvá is tettek volna neki.

E szövegegység (a második fejezet) utolsó nagyobb tanulmányában Csokonainak *A' Tsókok* című nagyobb, csak részleteiben megvalósult epikus, idillikus alkotását vizsgálja a szerző, s arra tesz kísérletet, hogy a költő szerelmi költészetét e korai művön keresztül pozicionálja újra.

Míg az első két fejezet tartalmilag szorosan összefüggő alfejezetekből vagy tanulmányokból állt, a harmadik, *Kontextusok textualizálása* című fejezet tematikailag már nem egységes, noha itt is megnevezhető legalább egy kulcsfogalom, mely a tanulmányok többségében fontos szerepet tölt be, s ez az alkalmiság. Külön szövegekben foglalkozik Borbély a költő két drámájával, a *Tempefőivel* s a *Karnyónéval*, előbbiben a térhasználatot vizsgálva, utóbbiban az iskoladrámák hagyományait s az előadások alkalomjellegét állítva középpontba. Az ez után következő tanulmány már a címében is az alkalmiságra s ennek vizsgálatára utal: *A solennitás (A Halotti versek kontextusának rekonstruálása)*, majd az *Újesztendei gondolatok* című költeményről szóló tanulmány következik, melyben Borbély rámutat, hogy Csokonai korában s az ő számára alapvetően mást jelentett az újévi évforduló, s ez a költeményeinek, életútja bizonyos pontjainak újraértelmezési alapjául szolgálhat.

Az utolsó tanulmány *A' Tihanyi Ekhóhoz* című verssel, ennek kapcsán Rousseau sírjáról, pontosabban ennek képéről szól, a halottimaszk-készítés jegyében. Zavarba ejtő ez a tanulmány, tényleges tartalmától függetlenül, csupán a témája miatt, mivel előhívja az életrajzi olvasatot. Nem is történhet ez másként. S az is természetes, hogy a kötet elején és végén lévő két szöveg, Szilágyi Márton és Debreczeni Attila szövege sem elsősorban a kötetéről szól, hanem a kötet szerzőjéről (*Borbély Szilárd posztumusz Csokonai-könyve elé, valamint Csokonai és a többiek, az irodalomtörténész Borbély Szilárd – szubjektív pályaképvázlat* címmel).

Recenziót írni olykor nehéz, mert objektív módon, a szövegről kell írni, dicsérni vagy bírálni, de jelen esetben nem kerülhető ki a szerző – némileg ellentmondásos módon, éppen a hiánya miatt. Jelen recenzió sem lehet más, mint egy *solennitás* része, s a recenzens sem érezheti magát másképp, mint egy – Csokonai szavaival élve – „*halotti pompára dolgozott egyéb Kézmíves*”.

Csokonai művészetében meghatározó fontosságú az alkalmi költészet, hiszen ebből nyílt ki, innen fejlődött tovább; művei gyakran képesek voltak leválni az alkalmiságról, függetlenedni a létre hívó eseménytől. Ez Borbély Szilárd kötetére is igaz; megjelenésének körülményétől függetlenül, sőt annak ellenére is értékes és figyelemre méltó munka született, mely némileg befejezetlen

állapotában is felsorakozik a Csokonai-szakirodalom két fentebb emlegetett monográfiája mellé.

¹Debreczeni Attila: *Csokonai költői életművének kronológiai rendje, Csokonai Vitéz Mihály összes művei, pótkötet*, Akadémiai Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest – Debrecen, 2012.

²Szilágyi Márton: *A költő mint társadalmi jelenség, Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Ráció Kiadó, Budapest, 2014.

Tóth Barna
irodalomtörténész, textológus
Debreceni Egyetem